

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата історичних наук, доцента, доцента кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Руслани Петрівни Попп

на дисертаційне дослідження **Орести Романівни Коцюмбас**

**“Академічна гімназія у Львові: організація, структура, діяльність
(1849-1939)”**, представленого на здобуття наукового ступеня доктора
філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Актуальність теми виконаної роботи. Дисертаційне дослідження присвячене надзвичайно актуальній темі. Історичний досвід діяльності українського шкільництва західноукраїнського регіону в умовах різних політичних систем та соціокультурних особливостей, який був спрямований на збереження етнічної ідентичності, історичної пам'яті, виховання національної свідомості українців, є важливим з огляду сучасного освітнього реформування в нашій державі, проблем та завдань формування української національно свідомої еліти. Академічна гімназія у Львові була кращим українським середнім навчальним закладом, оскільки її популярність та престиж були відомі далеко за межами міста. Її випускники продовжували навчання у вищих навчальних закладах не лише Львова, але й інших європейських міст. Підбір та авторитетність викладачів гімназії забезпечував педагогу поважний статус у тогочасному суспільстві.

Звернення до дослідження Академічної гімназії як окремої освітньої інституції в певних історичних розрізах суттєво поглиблює знання з локальної історії, зокрема, Львова, дає змогу показати особливості міжособистісних та міжнаціональних стосунків, є своєрідним відтворенням окремого соціального простору.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації. Дисертація Орести Романівни Коцюмбас “Академічна гімназія у Львові: організація, структура, діяльність (1849-1939)” є самостійним, ґрунтовним науковим дослідженням. Для досягнення мети та виконання завдань авторка залучила широке коло різноманітних джерел, історіографічних надбань проблеми. Положення та висновки дисертаційної роботи є достатньо аргументованими, достовірними, результати дослідження викладені у наукових публікаціях і належним чином апробовані на засіданнях кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, а також на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів, практична і теоретична значимість. Дисертаційна робота О. Р. Коцюмбас “Академічна гімназія у Львові: організація, структура, діяльність (1849-1939)” має вагому наукову новизну. *Вперше:* виявлено, опрацьовано та введено в науковий обіг нові документальні джерела з історії Академічної гімназії у Львові; проаналізовано засади функціонування гімназії в умовах правового законодавства Австро-Угорської монархії та міжвоєнної Польщі; охарактеризовано структуру навчального закладу, його трансформацію з восьмирічної класичної гімназії у чотирьохрічну гімназію та дворічний ліцей після реформи 1932 р.; досліджено навчально-виховний процес: охарактеризовано навчальні плани і програми, підручники, процедуру вступних і випускних іспитів тощо; проаналізовано національний і соціальний стан учнів гімназії; охарактеризовано керівний і викладацький склад гімназії; *набули подальшого розвитку* з’ясування виховних засад та правил поведінки в середніх освітніх закладах Галичини; основні законодавчі засади функціонування середньої освіти; знання навчальних програм та методик проведення занять; уточнено біографічні дані з життя і діяльності видатних галицьких педагогів; твердження “гімназійна освіта”, “навчально-виховний процес” як необхідні умови для здобуття вищої освіти.

Теоретична та практична значимість роботи не викликає заперечень. Виявлені та залучені авторкою джерельні та історіографічні матеріали,

фактологічний матеріал та висновки роботи можуть використовуватися у лекційних курсах з новітньої історії України, історії освіти, при підготовці узагальнюючих праць з історії та педагогіки, підручників, статей, а також при підготовці викладання спецкурсів для студентів гуманітарних факультетів закладів вищої освіти України, у шкільній навчально-виховній роботі .

Повнота викладу результатів роботи в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження достатньо повно відображені у 13 наукових публікаціях за темою дисертації, з яких 6 опубліковано у фахових виданнях України, 2 – у закордонних виданнях, 5 – у тезах та матеріалах конференцій.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертаційна робота належно структурована, що дозволило досягнути поставленої мети та виконати поставлені завдання. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, які поділяються на 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури у 357 позицій та додатків. У додатках міститься список опублікованих праць здобувачки за темою дисертації, таблиці, діаграми, світлини, фотографії зразків свідочств, печаток установи (17 назв). Загальний обсяг роботи становить 265 сторінок, із них 201 – основний текст.

У **вступній** частині роботи вдало розкриті всі обов'язкові елементи: актуальність теми дослідження, об'єкт і предмет, мета та завдання, які необхідно розв'язати для її реалізації. Авторка обумовила хронологічні межі роботи, обґрунтувала наукову новизну та її практичне значення, а також зазначила її зв'язок з тематикою наукових досліджень кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського.

У **першому розділі** роботи **“Історіографія, джерела, методологія дослідження”** О. Коцюмбас аналізує стан вивчення проблеми, виокремлює певні етапи та історіографічні блоки дослідження теми, визначає аспекти з історії та діяльності Академічної гімназії у Львові, її відомих педагогів та учнів, які розкривають у своїй дослідженнях вітчизняні та зарубіжні науковці. Авторка

підсумовує, що дослідники здебільшого лише фрагментарно зачіпають особливості Академічної гімназії як окремо взятого середнього освітнього навчального закладу.

О. Коцюмбас детально характеризує значний масив різних за походженням та інформативністю джерельних матеріалів, які використані при написанні дисертації, поділяючи їх на такі групи як: опубліковані та архівні документи та матеріали, спогади очевидців, листування, матеріали тогочасної преси.

Особливої уваги заслуговують опрацьовані та введені до наукового обігу матеріали з фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Львівської області та відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. У роботі використано матеріали приватного архіву Юрія Завербного та світлини фондів Музею історії Львівської академічної гімназії при НУ “Львівська Політехніка”. Репрезентативними є джерела особового походження. Загалом у роботі використано спогади і листування про гімназійне життя 21 особи. На нашу думку, можна було б окремо згадати про візуальні джерела, тим більше, що деякі їхні зразки вміщені у додатках дисертаційної роботи.

Усі методи дослідження, про які детально аналізуються у першому розділі роботи, тісно пов’язані з її метою, об’єктом, предметом і завданнями дисертаційної роботи. Авторка пояснює особливості та своє бачення категоріального апарату, зокрема, щодо означення термінів “учителі” - “викладачі” для педагогів навчального закладу.

Загалом можемо стверджувати, що зібраний джерельний матеріал у поєднанні з осмисленням наявної історичної літератури та використанням необхідного методологічного інструментарію дали змогу подати досить детальну характеристику Академічної гімназії у визначених хронологічних рамках.

У другому розділі роботи **“Організаційні засади функціонування гімназії у 1849-1918 роках”** дисертантка висвітлює обставини та умови заснування гімназії, наголошує, що про її діяльність до 1849 р. збереглися лише

фрагментарні відомості через втрату більшості документів. О. Коцюмбас окреслює організаційні, структурні освітні зміни в Галичині на тлі суспільно-політичних процесів, які відбувалися в краї, та в контексті освітнього законодавства Австрії та Австро-Угорщини, зокрема “Організаційного нарису гімназій та реальних шкіл Австрії”, “Нормального плану науки для гімназій”, державного закону 1868 р. Авторка доводить, що важливим інструментом контролю над освітою у Галичині стала заснована в 1867 р. Крайова шкільна рада, окружні та місцеві окружні ради. У розділі піднімається проблема складного та тривалого процесу українізації навчання в Академічній гімназії та в гімназіях Галичини. Встановлюються приміщення, в яких розташовувався навчальний заклад та його філія.

У другому розділі дисертаційної роботи розкриваються також умови вступу до гімназії, зміст навчальних планів, програм, визначаються особливості та спрямованість навчального процесу. Детально аналізуються обов’язкові та вибіркові навчальні дисципліни, їх співвідношення та особливості викладання, процедура складання випускних іспитів. Показується, як вирішувалися питання із забезпеченням та підготовкою навчальних підручників, укомплектуванням та поповненням гімназійних бібліотек і кабінетів.

Важливо є те, що авторка підсумовує також досвід гімназійної гурткової роботи, залучення учнів до молодіжних спортивних організацій, доводить, що це сприяло вихованню у молоді національної свідомості.

У третьому розділі “Викладацько-учнівський склад гімназії”, дисертантка подає персональну характеристику керівників навчального закладу, їх внесок у розвиток і розбудову гімназії, аналізуються критерії підбору, компетенції та професійні ранги викладачів, їх суспільний статус. Простежується динаміка чисельності викладацького складу. Достатньо повно демонструється система оплати, преміювання, пенсійного забезпечення, а також форми відзначення кращих педагогів. На нашу думку, ці відомості доповнила б інформація про те, що вони могли придбати за свої матеріальні надходження.

Значна увага приділена плідній педагогічній, методичній та науковій діяльності викладачів гімназії, зокрема, О. Патрицького, О. Савицького, Ю. Целевича, А. Вахнянина, Ю. Романчука, І. Боберського, О. Тисовського. Авторка наголошує, що високий інтелектуальний і професійний рівень викладачів гімназії засвідчують у своїх спогадах випускники навчального закладу.

У другому підрозділі з'ясовуються чисельні показники, специфіка вікової наповненості, а також соціальне та територіальне походження, національний склад та релігійна приналежність учнів гімназії у досліджуваний період та фактори, які впливали на їх динаміку та зміни. Визначаються умови оплати за навчання та система пільг, призначення стипендій, а також значення матеріальної підтримки та допомоги потребуючим гімназістам. О. Коцюмбас чітко простежує правила поведінки учнів, їх направленість на морально-християнське виховання молоді, а також випадки їх порушення та покарання за це. Цікавими є висновки про міжособистісні стосунки між вихованцями гімназії, описи їх зовнішнього вигляду. Торкається авторка і деяких аспектів повсякдення: житлові умови, дозвілля учнів. Доводить, що кращі випускники навчального закладу поповнювали когорту української науково-культурної і громадсько-політичної інтелігенції.

У четвертому розділі **“Організаційні основи діяльності гімназії у 1919-1939 роках”** показано, як національно-освітня політика урядів міжвоєнної Польщі, освітні реформи, які регламентувалися відповідними законами, вплинули на українське шкільництво Галичини та яких змін з огляду на це зазнала назва, реквізити, структура, спрямованість навчально-виховного процесу навчального закладу. Охарактеризовано матеріально-технічну базу гімназії: її приміщення, бібліотеку, навчальні кабінети, майстерні, спортивний зал, а також роль навчально-просвітницьких гуртків.

Окремо демонструються нововведення в навчальних планах, програмах, методиці викладання окремих дисциплін, виховний процес гімназії в міжвоєнний період. Доводиться, що одним із їхніх основних завдань було не тільки покращення навчально-виховного процесу, а й реалізація державницької

та національної концепції польської влади щодо виховання молоді. Обов'язковими стали такі предмети: “польська мова і література”, “історія і географія Польщі”, “наука про сучасну Польщу” та участь учнів і викладачів гімназії у відзначенні польських державних свят та річниць польських визначних особистостей, національні виховні заходи ж перебували під пильним контролем польських шкільних інспекторів. Це загострювало міжнаціональні відносини, сприяло виникненню в гімназії підпільних націоналістичних гуртків.

Корисним є викладений у роботі досвід організації літнього відпочинку та екскурсій учнів гімназії теренами краю упродовж літніх канікул, співпраці батьків з керівництвом гімназії та їх участь у житті і допомозі навчальному закладу.

У п'ятому розділі дисертаційного дослідження “Викладацько-учнівський склад гімназії” О. Коцюмбас доводить, що важливим аспектом результативного існування навчального закладу є педагогічний колектив. Авторка аналізує чисельність працівників гімназії, його національний та соціальний склад, фаховий рівень та авторитетність серед учнів та батьків. Окремо зупиняється на керівництві гімназії, зокрема, ситуації, пов'язаній з вбивством її директора Івана Бабія. Показує, що залучення до праці в гімназії вчителів з належною освітньою та педагогічною підготовкою сприяли вимоги до кандидатів на посаду, що передбачали здачу наукового іспиту, який складався з трьох частин, наявність досвіду роботи в середньо-освітньому навчальному закладі та лояльне ставлення до польської влади. Високий професійний рівень викладачі гімназії підтримували на курсах, семінарах і конференціях, проводили відкриті заняття, готували навчально-методичні матеріали та підручники.

Характеризуючи учнівське середовище гімназії у 1919-1939 роках, авторка подає його кількісний, національно-релігійний, соціальний, гендерний та поселенський зріз, аналізує успішність, предметні уподобання учнів, результати випускних екзаменів та діяльність учнівського самоврядування в гімназії, а також розміри оплати за навчання, шкільний стрій, заняття у позаурочний час

та канікулярний відпочинок вихованців гімназії, зазначає умови отримання та проживання у гуртожитку, медичне обслуговування, характер взаємовідносин між вчителями та учнями.

Авторка наголошує, що гордістю гімназії в досліджуваний період були як найкращі науково-педагогічні сили українства: І. Кокорудз, І. Раковський, Я. Гординський, М. Тершаковець, Ю. Рудницький, Ю. Полянський, І. Фіголь, М. Зарицький, Я. Біленький, О. Тисовський, О. Терлецький, І. Крип'якевич, М. Кордуба, С. Томашівський, які дбали про високий рівень викладання, активно працювали над тим, щоб прищепити учням повагу до загальнолюдських духовних цінностей, виховати в гімназистах громадянську позицію, почуття любові та патріотизму до рідної землі, так і її випускники: Є. Петрушевич, Є. Коновалець, Р. Шухевич, І. Кедрин-Рудницький, Тарас і Петро Франки.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.
У дисертаційному дослідженні Орести Романівни Коцюмбас “Академічна гімназія у Львові: організація, структура, діяльність (1849-1939)” порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

**Відповідність змісту анотації основним положенням дисертації,
зауваження, дискусійні проблеми**

Аналіз змісту анотації та основних положень тексту дисертаційного дослідження О. Коцюмбас засвідчив їхню відповідність загальним висновкам. Загалом зміст анотації відтворює основні положення тексту дисертаційної роботи.

Водночас, вважаємо за доцільне висловити певні побажання та зауваження до опонованої дисертаційної праці:

1. При огляді джерельної бази дослідження, на нашу думку, бажано було б виокремити візуальні матеріали, охарактеризувати їх значення для висвітлення проблеми.

2. У другому розділі роботи досліджено розмір оплати праці та пенсійного забезпечення педагогів. Визначення матеріальних можливостей викладачів доповнили б відомості про те, що могли б вони придбати за ці

КОШТИ.

3. Дисертантка наголошує, що учні гімназії продовжували своє навчання у вищих навчальних закладах Львова та інших міст, можливо доцільним було б зауважити, який відсоток випускників гімназії ставали студентами.

4. На нашу думку, авторці доцільно було б чіткіше визначити особливості гендерного аспекту у навчально-виховному процесі та особистісних взаємовідносинах після впровадження у гімназії спільного навчання хлопців та дівчат.

Висловлені міркування жодним чином не применшують цінності завершеного самостійного дослідження.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України. Аналіз дисертації, анотації та опублікованих праць дає підставу зробити висновок, що дослідження “Академічна гімназія у Львові: організація, структура, діяльність (1849-1939)”, виконане на належному науково-теоретичному та методологічному рівні, має наукову новизну та практичне значення, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. “Про затвердження вимог до оформлення дисертації” (зі змінами) та “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії” (Постанова Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 979 від 21.10.2020), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка

доцент Р. П. Попп